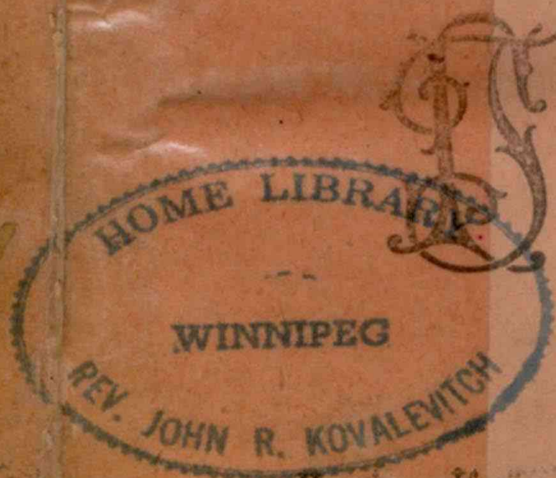
КЛИМ ПОЛІЩУК.

„ВОЄНКО“.

(Із записної книжки.)

Львів—Київ 1921.

ЛІТЕР. БІБЛІОТЕКА „РУСАЛКИ“ ВИП. 3.

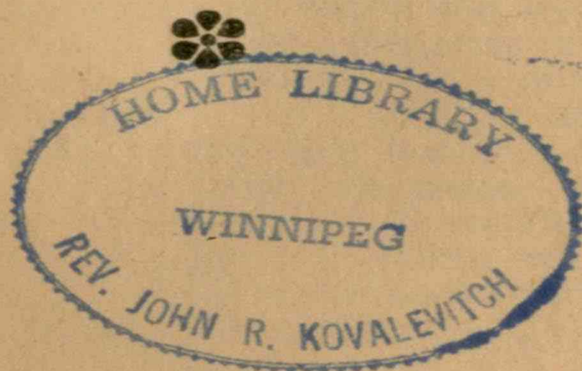
„В

ВИДА

КЛИМ ПОЛІЩУК.

„ВОЄНКО“.

(Із записної книжки.)

Львів—Київ 1921.

ВИДАВНИЦТВО „РУСАЛКА“.

ДРУКАРНЯ СТАВРОПИГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТА
ПІД УПРАВОЮ Ю. СИДОРАКА.

I.

Почував себе незвичайно: як перед першим причастям. Навколо гомін віковічних лісів, а просто вузенька заболочена дорога. Иду собі і, слухаючи того гомону, згадую вчорашнє.. Хвилинами чую, як по шкірі проходять дрiжаки, волося на голові ворушиться, на руках виступають смуги... Настирливі думки проклятого Великого Міста то налітають, то відлітають, як спасівчані мухи... Змагаючись з ними, уважнійше починаю слухати шепоту соснових віт і придивляюся, як грають на дубовім листі узорні плями вечірнього сонця... і не знаю через що саме згадавсь мені Печерський Монастир і звуколірний спів чернечого хору — „Світе тихий, святої слави"... Враз зупинився і зловив себе на дивовижній лайці: — „У-у-у чрезвичайка проклята!..."

Серце якось чудно забилося й загихло. Ноги стали важкі й непорушні, наче ті вулики, що висять на деревах, привязані там дбайливою рукою поліщука. „А Поліщуки дуже дбайливі... — блиснула в моїй голові несподівана

думка. — Дбайливі, але темні... Дуже темні...“

Йти не сила. Звертаю з дороги й лягаю на зеленім моху під старим кремезним, гильчатим дубом. З хвилину лежу непорушний, як придорожній камінь, пильно дивлюсь на клаптик синього неба й чогось наче чекаю. — Ах, так! Оті чудні слова поета:

„На одвічно вічній і святій блакиті
Став Христос над світом у селянській
[свиті!...“

— Дурниця! Ніякої блакиті немає! І Христа також немає! Є одна червона революція і чрезвичайка, еге!...

Схоплююсь на ноги. Думаю: невже це я сказав?!... Звичайно я, бо навколо один тільки ліс і гомін урочистий, як... як... „Світе тихий, святої слави...“ — розлягається луною по лісі. У висках застукали маленькі молоточки. Щоб переконати себе в тім, що не божеволію, виймаю з кишені записну книжку й починаю читати. Нічого особливого. Читаю зовсім добре, а також розумію написане:

„10. червня, 1920 р., Київ. — Міст на Дніпрі зірвано. Свята Софія обстріляна з важких гармат. Музей розбито. Університет горить. Командантура евакуується. Військо втікає. Червоні за Дніпром. Іду на своє рідне Полісся“.

І ось, уже цілих дві неділі йду і їду, а Полісся все ще попереді. Всією душею прямую до нього, а воно все ще далеке й недосяжне. Ціла низка гарячих днів і холодних ночей загубилась в моїх митарствах, але я вперто йду вперед, бо прагну спокою. Якого небудь, але спокою...

Часами голодний, часами безпритульний, я не падаю духом і не трачу віри в те, що в затишних закутках борів, серед барвистих луків досить ще тихого спокою і досить ще чуття, якого вже давно немає там, де по цілих днях гримають гармати, а в темні й душні літні ночі розпучливо бються об небо поломінні крила „червоних півнів"...

Стомлене сонце сідало на спочивок. Високі й стрункі стовбури соснини засвітилися червоним блеском, наче велетенські свічки в якомусь величньому храмі. Дивився на них і несвідомо шептав: „Тут навіть молитися можна... Цікаво..."

Зневечевя коло мене щось зашелестіло й почувся чийсь голос:

— Добрий вечір, товаришу!

Озирнувшись, побачив перед собою в потертім френчі захистного коліру й синіх штанах „ґаліфе", чорнявого, з голеним і таким нервовим лицем, високого панка.

— Добрий вечір! — відповів я йому, як крізь сон, все ще не можучи визволитися від того чудного настрою, який опанував мною підчас моєї самотньої мандрівки.

— Куди йдете? — спитався він мене.

— Ще й сам не знаю — по щирости признався я. — Просто сюди, на Полісся...

Він якось чудно всміхнувся і співчуваючо хитнув головою:

— Ви, певно, з якогось великого міста?

— З Києва...

Панок змірив мене поглядом своїх карих, трошки злотних очей і промовив:

— Можеб ви зі мною були, га?

— А де то?

— Отут в селі, при волосному Ревкомі.

— При Ревкомі! — скрикнув я здивовано. — Так червоні вже й тут є?

— Давно вже! — сказав панок. — Прийшли й пішли далі. Певно вже вони за Берестям...

— Хтож ви такий? — спитався я його.

— Петро Коцюбенко! — сказав він, простягаючи мені руку. — Колишній студент - правник і соціяліст - революціонер...

— Ви тутешній?

— Ні, я також прийшов.

— Щож ви тут робите?

— Равійш учителював, а тепер керую справами Ревкому.

— Хтож ви по положенню?

— Писар і заступник голови Ревкому

— Ах, так! — сказав я. — Тоді ви почуваете себе на певнім місці?

— А ви як? — всміхнувся він до мене. — Певно контрреволюціонер!...

— Який там контрреволюціонер! В 1906 році власноручно підпалював панські стирти — несподівано для самого себе сказав я йому.

Він нахмурив суворо брови й пильно подивився мені в очі.

— Ви брешете! — сказав він через хвилину. — Ви ніколи й ніде нічого не палили і не будете палити...

— Як можете знати? — заперечив я, бажаючи переконати його в своїй революційности.

— Видно пана по холявах! — зареготався він і несподівано сказав: — Ходім!

Повернувся до мене спиною і майже бігом кинувся на дорогу. Я стояв на свому місці, не знаючи сам, що робити. Як поведінка, так і розмова цього дивного панка, здавалася мені не тільки

чудною, але й непевною. — Хто його знає, що він за чоловік?! — думав я про себе в той час, як він уже став на дорозі і нетерпляче кричав:

— Ну, ви, приблудний інтеліґент, довго ще там будете думати! Чи хочете, щоб я вас ще просив?

Сміючись, вийняв з кишені свого френча мавзера й показав:

— Бачите оцю штучку?!...

— Божевільний якийсь напевно! — подумав я про себе і сказав голосно: — Бачите, я дуже давно не був у лісі!... Знаєте, я дуже люблю ліс!...

— Гм... — заговорив панок. — Ліс дуже гарна штука, але його скоро не буде!...

— Чому?

— Товариші селяне знищать.

— Як так?

— Дуже просто! Вирубають його, тай годі...

— Ви думаєте?

— Гм, напевно знаю!

Розмовляючи так з ним, я вийшов на дорогу і став поруч нього. Він стояв і, дивлячись замислено на освітлені сонячними промінями стрункі стовбури високих сосон, сумно говорив:

— Пропаде ліс, звичайно пропаде! Рубають, аж тріщить, кажуть, що пролетарські закони проводять у життя...

— Хто каже? — спитався я.

— Селяне!... Хтож инший?... — гірко відповів він. — Оце приходив подивитися, чи багато вже знищили...

— Тож ліс, здається, ще цілий, — сказав я.

Лице його болючо зворушилося.

— Цілий?!... Ви, товаришу, ще не бачили нічого... Ще не бачили, як гине краса. . Я сам, — знаєте, социяліст-революціонер і стою за соціялізацією, але це щось незрозуміле...

— А виж, кажете, керуєте справами Ревкому, так чому не забороните?

— Не можу, товаришу! Не можу, бо так хоче сам голова Ревкому!...

— Хто він?

— Ви його побачите!

Поклав мавзера в кишеню, здійняв свого студентського кашкета і цілком несподівано заспівав: „Світе тихий, святої слави"...

Серце забилося, а в голові вигинула якась неясна, але настирлива думка.

— То ви співали в лісі пів години тому? — спитався я його.

Він перестав співати і здивовано звернувся до мене:

— Я вас хотів спитати про це саме!

— Дивно! — сказав я.

— Гм,, дуже навіть — промовив він. — Ходім!

II.

Волосний Ревком знаходився в помешканню ліквідованої Волосної Управи, де колись була жидівська корчма. У великій, вимазаній білою глиною, кімнаті містилася канцелярія Ревкому і відбувалися засідання. В передньому кутку висів образ невідомого святого в архиєрейських ризах, голова якого була заліплена аркушем синьої бібули, з намальованою червоним олівцем шестикутною звіздою. Коло образа стояв великий сосновий стіл з пляшками, а коло нього декілька обшитих зеленим оксамітом, делікатних стільчиків, на яких валялися якісь папери й часописи. На стінах, починаючи від образа і аж до самого порога, висіли барвисто розмальовані плякати з революційними гаслами: „Війна палацам і спокій хатинам", „Немилосерно борітеся з вошею, бо вона гірша сотні буржуїв" і „Світовий пожар в крови, Господи благослови!..." Дарма, що вже вечоріло і в хаті стояла невиразна сутінь, всеж таки було видно, що цегляна підлога дуже засмічена недокурками й курячим пірям.

— Сьогодня реквізиція курей була. Насмітили трохи... — сказав до мене Коцюбенко, йдучи до стола.

Я мовчки роздивлявся по хаті і вдихав у себе задушливе повітря Рев-

кому, яке чаділо махоркою, цибулею і чимсь таким кислим, чого вже ніяк не можна було розібрати.

— Ну й пахне тут у вас! — сказав я.

— Хіба? — здивувався Коцюбенко.

Я відчинив вікно і став коло нього. Разом зі свіжим повітрям в хату вкотилося широкими хвилями настирливе квакання жаб на болотах і незвичайно сумний спів якоїсь лісової пташки. Згадав солов'єві пісні в київських садах на Печерську і щось болючо стиснуло за горло. „Не скоро мабуть доведеться чути їх знов...“ — подумав я про себе і спитався в голос:

— Тут у вас соловії не співають?

— Які там соловії на службі в народа? — засміявся Коцюбенко. — Тут навіть жаб нема коли слухати.

— Ви переконано працюєте?

— Як би там не працював, але працюю! Яке в чортового батька може бути переконання там, де йде сама огидлива боротьба за шматок насущного?. .

— А я думав, що ви з переконання... — почав було говорити я, як він мене перебив:

— Були часи, що працював і з переконання. Як була Центральна Рада, то ночей не досипляв. З села в село кидався і скрізь галасував. Товариші се-

ляне! Тепер, мовляв, революція і свобода, а через те всі панські землі стали загальним добром. Досі ми з кацапами жили в одній царській державі, а через те кацапи поліз уть до нашого чорноземчику, бо на Московщині нічого їм робити з тими пісками та болотами. Отже, нічого нам лізти в спілку з кацапами, а треба зробити Самостійну Україну і забрати собі всю свою земельку...

— Чи не комікн?! — несподівано вирвалося з моїх уст.

Коцюбенко спалахнув і аж на ноги схопився:

— А ви що таке?! Інтеліґент! Анемія ходяча! Неміч бліда!

Признатися по правді, я оторопів трохи, але зачеплене за живе самолюбство само заговорило, як того вимагали обставини і „мода“.

— Я людина цілком вільна і по своїх переконаннях справжній анархіст-індівідуаліст.. Ніколи ні до якої політичної партії не належав, але завжди був за Революцією...

Коцюбенко тільки руками розвів.

— Як бачу, то ми обоє рябоє і нічого нам сперечатися! Я теж такий анархіст, як і ви, тільки з тією різницею, що ви втікаєте від того, що хитрійше й сильнійше за вас, а я навпаки, — йду до нього і згоджуюсь з ним...

— Алеж ви самі казали, що являєтесь цілком безвладними проти того, що діється тут — сказав я.

— Так, я сказав! — зморщився він. — Але селянство є сила самого чорнозему і її треба поважати...

— А мені здається, що не всяка сила заслуговує на це, тим більше сила селянська, яка по суті є цілком сліпа...

Сліпа, але для таких анархістів, як от ми, вона дуже корисна.

— Не розумію!

Коцюбенко підійшов до мене і плеснув мене по плечу:

— Дуже просто, товаришу! Я був там, звідки тепер вигнали вас. Я блукав так, як тепер блукаєте ви. Тепер я сиджу собі тут і ви також можете сидіти. Зроблю вас своїм помічником, або лісничим і сидіть собі та тільки жаб слухайте...

— Не сказав би я, щоб це було так приємно.

— Ах, так ви приємностей шукаєте!... Ну щож, тоді йдіть собі в нетру, печери, пущі, або еміґруйте за кордон!... Але скажу вам по правді, що віде ви не знайдете спокійнійшого місця, як тут!... Знаєте, небезпеці завжди треба сідати на самий ніс, от так, як муха сідає волови...

— Гаразд! — сказав я. — Я вам, товаришу, буду дуже вдячний, тільки мушу сказати вам наперед, що революційний робітник з мене буде не дуже-то добрий.

— Пусте! — якось чудно всміхнувся він. — Мені потрібна тут людина! Ви розумієте, — людина! Вірте мені, товаришу, що як тільки я вас побачив у лісі, так почув себе наче на полюванню. На мене так повійнуло минулим з того чудового Великого Міста, що я за всяку ціну вирішив зоставити вас у себе. Ви знаєте, що тут ні з ким слова обмовити, хіба що...

Зітхнув і махнув рукою в бік пляшок на столі. Потім підійшов до дверей і крикнув:

— Товаришу-діду! Принесіть сюди світло!

За дверми щось заворушилося, закашлялося й незадоволенно прогугнявило:

— І ніколи нема тобі супокою ніякого!...

Коцюбенко широкими кроками пройшовся по хаті і знову підійшов до мене.

— Наш Ревком складається з трьох членів: селянина Журибіди, бувшого унтера царського війська, Підкуйноги і мене, при чому Журибіда являється

головою Ревкому і разом з тим носить всі почесні адміністративні назви, як от „Опродком“ та „Бідком“, Підкуйнога — начальник міліції, а я фактично всю роботу роблю...

— Для чого? — спитався я, скорше з чемности, ніж з цікавости.

— Для того, щоб не допустити сюди яких небудь зайд з центру, яких можуть просто призначити — сказав він.

— Ось як?!

— А так! Повітовий комісар знае, що в нас уже істнуе весь адміністративний апарат і не докучае нам. Якось прибув сюди один комісарчик з червоноармійцями, так я нагодував їх, напоїв і вони поїхали собі тихо.

— І довго так прийдеться сидіти?

— Хто його знае? Певне аж до зміни!

— Якої зміни? Звідки?

— Всякої! Мусить-же вона колись бути! Є-ж десь там якісь повстанці, Петлюра, Петрушевич, Скоропадський...

— Навіть Скоропадський?!

— Хіба нам не все одно?

— Я думаю, що не все одно, коли гратися в Ревкоми всякі...

— А що нам такого станеться? Ми, звичайні інтеліґентні робітники, скрізь можемо бути корисними. Головне, вміти своечасно зорієнтуватися й прилаштуватися...

— І це говорить есер? — сказав я.

— Не есер, а анархіст такий, як от ви! — відповів він. — От поживете тут трохи, то побачите!

— Хотів би я вашого Журибіду побачити. Напевно цікавий чоловік, коли головою Ревкому зробився?

— Я його думаю ще й Воєнкомом зробити!

— Що то таке?

— А то воєнний комісар! Сьогодня отримав припис негайно вибрати такого, бо, мовляв, — волость мусить мати певну військову силу.

В хаті стало зовсім темно. Плякати кудись позникали, а в кутках скупчилися чорні тіни.

— Ну й сторож-же! — крикнув Коцюбенко. — Буйвіл якийсь...

В той час двері відчинилися і в хату увійшов старенький, білобородий, в постолах, в білих штанях і сорочці, сутулуватий дідок. В своїх старечих тремтючих руках він тримав велику воскову свічку і коли ставив її на стіл, то робив це так обережно, наче вона могла розхлюпатися. Поставивши на стіл свічку, він помалу нахилявся над одним стільчиком і став його гладити рукою.

— Що ви там робите, товаришу-діду? — спитався Коцюбенко.

Дід підвівся і жалібно, якось по дитячому, сказав:

— По ліквізіції попалися бідні стільчики, по ліквізіції.

Коцюбенко нервово забігав по хаті. „А ліс гине!... А ліс гине!...“ — повторював за кождим разом. Раптово підбіг до стола і взявся за пляшку. Підняв, глянув проти світла, кинув і взяв другу. Другу також кинув і схопився за третю, але вже навіть і не дивився.

— Чого всі пляшки порожні? — суворо звернувся до сторожа.

Той, не поспішаючись, помалу підвів свою стару голову і сказав:

— Та то, мабуть, товариш Рилко випив!... Ви кудись ходили, а він з товаришом міліцейським частувався...

— А, ну, покличте сюди того міліцейського!

Дідусь глибоко зітхнув і наче не чув нічого, продовжував стояти на одному місці.

— Ви чуєте, товаришу-діду? — нетерпляче промовив у друге Коцюбенко.

— Чую, товаришу! — сказав нарешті дідок. — Все чую, а тільки думаю про те, як воно в світі божому діється оте все?... Те туди, а це сюди, те так, а це сяк і ніяк ладу не збереш, що воно й до чого?...

— Про що це ви, діду? — спитав я його.

Він здрігнувся і злякано видивився на мене. Як видно, він тільки тепер побачив мене і не знав, як саме поставитись до мене. Його старече лице якось чудно здрігалося, а сірі очі швидко перебігали, то до мене, то до Коцюбенка.

— А я й не запримітив, що в нас чужий пан сидить — сказав він, беручись рукою за потилицю

— Не пан і не чужий, а товариш і свій! — озвався Коцюбенко.

— Товариш і свій?! — здивовано повів бровами дідусь. — А я думав, що пан якийсь, а воно он що!... Скрізь товариші, слобода та ліворуція... Хібаж не диво, що отой злидар Журибіда так розпоряджується тут?... Таж він ніколи путящим наймитом не був, не то щоб...

— Діду! — сердито крикнув Коцюбенко. — Годі балакати! Йдіть, куди вам сказано!

Дідусь затих, зігнувся і так пішов до дверей. Але вже аж в дверях прошамкотів:

— Товариші все, товариші!...

III.

По стінах затанцювали тіни. Свічка палахтіла й чаділа, а прикрий дух пригарі нагадував щось далеке, забуте й сумне, не то чиїсь похорони, не то

Страсти Христові в Чистий Четвер... Коцюбенко заклопотано шпортався в купах ґазет, що лежали на столі і тихенько наспівував:

„Ми всіх катів зітрем на порох,
Повстане військо злидарів...“

З вікна тягло вогкою прохолодою, з якою стелився по хаті легкий аромат розквітлих маків на городах Я встав і почав розглядати плякати. Все старе і давно відоме, ще з відти, з Великого Міста. Тисячі раз наліплювали їх на всіх вулицях і провулках, тисячі раз кричали про це на мітінґах пів божевільні люде і тисячі раз вбивалися в мізок якісь незрозумілі думки, якими вбивалися всі почуваная серця й пригнічувалася душа... Тисячі раз... Тисячі раз...

В сінях почулися важкі кроки і на порозі зявився високий, дебелий, кремезний, з великими чорними вусами, в старому жовнірському мундурі, в картузі з червоною звіздою, з револьвером і шаблею при боці, якийсь чоловяга. Тримаючись по військовому, він підійшов до стола на два кроки і, звертаючись до Коцюбенка, гаркнув:

— Честь імею звиться, товаріщ секлітар!

— Чому в пляшках нічого немає? — суворо спитався Коцюбенко.

— Випілі значіцця! — відрубав чоловяга.

— Ви, товаришу, зробіть так, щоб було повно! — сказав Коцюбенко. — У мене гості...

Чоловяга повернувся до мене:

— Честь імею кланяцца! Очінно пріятно пазнакоміцца!...

Підійшов до мене. Взяв „під козирок" і простягнув руку.

— Начальнік местной красной міліції — сказав чванькувато.

Коцюбенко перестав шпортатися в паперах і повернув голову в наш бік. Дивився начеб-то спокійно й лагідно, але лице його кривилося і права брова весь час підстрибувала в гору. Раптом він якось рвучко випростувався і сказав:

— Потім, товаришу, потім! Зараз робіть те, що вам сказав!

Начальник міліції чогось моргнув до мене і кинувся до стола:

— Чічас всьо будет!...

Позбірав на столі порожні пляшки й виніс їх у сіни. Потім вийняв з кишені дві пляшки і, ставлючи їх на стіл, сказав:

— А вот закусочкі нету!

— Треба дістати — сказав Коцюбенко.

— Где вйо достать тепеpіча, када все леглі спать?...

— Пошліть діда до Постерначки.

— Такая буржуаза з дедом і говоріть не будеть... Я, луче, міліційонера пашлю...

— Діло ваше! Виж відаєте господарськими справами!

— Совершенно, вуда! — засміявся кутніми зубами „начальник". — Тето дело мне ізвесно харашо...

Миттю скинув з себе кашкета, кинув його на стіл і побіг у сіни. Через хвилину почувся на дворі його голос. Говорив, наче довбешкою бухав:

— Вазьмйош боханку хлеба, немножко аґурцьов і куска трі сала і марш цуда...

Хтось тихо щось говорив йому, але за його голосом не було чутно.

— Штоб мне чічас бил тут! Понял?

Хтось знову сказав щось, але „начальственний" голос так гримнув, що той відразу занімів.

— Не разґаварівать! Марш! Понял!

— Чуєте? Чиж не Цербер? — сказав до мене Коцюбенко.

— Хто його знає... — озвався я. — Ще не придивився до нього, як слід.

— Цікавий тип і разом з тим дурний-дурний!... От, поговоріть з ним трохи...

В той час в хату ввійшов начальник і, звертаючись чомусь до мене, так співчуваючо і по товариському промовив:

— Знаїте, не образованность такая!... Толькі што пробуждающца...

— Це ви про що? — спитався я його.

— Да про етіх саміх товаріщов мужіков, што в красной міліції...

— А ви, певне, вже багато світа бачили? — спитався я знову.

„Начальник" вирівнявся в самовпевнену позу і стукнув себе кулаком в груди.

— Ого, где я толькі нє бил?! — зітхнув голосно.

Коцюбенко хитро підморгнув до мене і голосно промовив:

— Товариш Підкуйнога багато дечого бачив і знає! Не те, що ми з вами, все в школах та з одних книжок... Його життя вчило...

— Вот іменно жість! — захоплено скрикнув „начальнік". — Што ні єсть, а самая найстоящая жість!... Сперва в ополчанцах служіл, а потом трі ґода на самой войне бил...

— Я також був на війні, але все в резерві — сказав Коцюбенко з усмішкою.

Підкуйнога весело розрехотався:

— Ну, што такоє резерв?!... Я на самом фронтє і в самом огнє!... Бил в Румунії, бил в Карпатіях, бил в Галіціянах, бил в Мазурії і скрозь, гдє тольkі воєвалі.. Било так, што Гавстрійці стрєляють, Нємці стрєляють, Мадярі стрєляють, а ми как тольkі на ура, так чічас нічіво нєту...

Балакаючи щось з самим собою, ввійшов у хату сторож. В руках тримав бохонець хліба і миску з огірками.

— Кому оце дати? — спитався він, звертаючись до Коцюбенка.

— Ставте на стіл, товаришу-діду! — сказав до нього Коцюбенко.

— А сало гдє? — кинувся „начальник".

— Зараз принесу! — буркнув сторож, ставлячи на стіл миску з огірками.

— Йдіть ви краще самі за тим салом, а товариш-дід нехай сідає коло столу, — сказав Коцюбенко.

— Сторож глибоко зітхнув і, нахилившись до одного стільця, довго розглядав його.

— Гм... Аж страшно сідати на нього... — всміхнувся.

Потім легенько провів по ньому долонею, здмухнув і сів.

„Начальник" весь час дивився на нього з несхованою іронічною усмішкою,

— Необразованность... Толькі ешо пробуждаюцца... — сказав і пішов з хати.

— А ви, товаришу, чому не сідаєте з нами? — звернувся до мене Коцюбенко.

— Чому не сідаєте? — проказував слідом за ним і дідусь.

Ввійшов „начальник". Схопив мене за рукав і потяг до столу.

— Присажівайтесь, товарищ!..

Коцюбенко повернувся до вікна, взяв там якусь брудну шклянку і наливши самогону, подав мені.

— Ви наш гість, ви й начинайте!..

— Та я не пю горілки! — пробував я відмовитися.

— Вина в нас немає! — суворо сказав Коцюбенко.

— Да, да! Віна в нас не імеєцца! — промовив „начальник".

— Пийте, що дають! — журно хитнув головою дідусь.

Я випив.

Коцюбенко забрав від мене порожню шклянку, налив собі по самі вінця і став промовляти:

— Сьогодня в нас два важні випадки і мені хотілось би сказати з приводу цього своє слово. Перший випадок дав нам нового товариша і співробітника, а другий випадок дасть нам Военкома. Пю за його здоровля!..

— Якого воєнкома? — здивовано озвався дідусь.

— Дійсцвітельно, што за воєнком такой? — потягнув себе за вуса „начальник“.

— Це, товариші, дуже важна справа! — став казати Коцюбенко. — Сьогодня прийшла до нас від повітового комісаря така бумага, щоб ми негайно вибрали собі Воєнкома. Вибраний нами Воєнком буде завідувати охороною спокою в нашій волости й порядкуватиме всіми військовими справами.

— Разі? — схопився „начальник“. — Вот так раз!..

— А так! — сказав Коцюбенко. — Воєнком не тільки порядкуватиме всіми справами, але й робитиме мобілізацію, як що це буде потрібно...

— І мобілізацію! — підвів дідусь брови.

— Навіть і мобілізацію! — повчаючим тоном сказав Коцюбенко, вихиляючи шклянку.

Вихилив за одним духом і посунув її до „начальника“.

— Пийте!

— Піть я буду, но толькі міня очінь інтерісуеть тето дело, — сказав „начальник“, наливаючи собі шклянку. — Кого же вибрать нам, га?..

— Постернака вибрати треба, — озвався дідусь. — Він, як був колись

старшиною, то возив рекрутів до прийому...

Коцюбенко сердечно розсміявся:

— Ні, товаришу-діду, Постернака вибірати не можна, бо він глитай і куркуль. Тут треба вибрати когось такого, щоб був справжній пролетар і революціонер..

— Совершенно, нуда! — загорячився „начальник“. Военком — дело суровое і нада штоб по найстоящему, вот што!..

— Так когож тоді вибрати? — буркнув сердито дідусь. — Вас, чи що таке?..

— Мовчіть, товаришу-діду! — сказав на те Коцюбенко. — Товариша Журибіду треба вибрати, он кого!..

— Як Журибіду, то й Журибіду! — згодився дідусь. — Тільки він ніколи навіть путящим наймитом не був,,.

— За те він справжній пролетар і революціонер...

А так, так!.. захитав дідусь головою. — Так, так!.. Ліворуція тепер... Постернака ніяково вибірати...

IV.

Шклянка обійшла навколо столу вже третій, чи четвертий раз, коли двері в хату широко відчинилися й слідом

за цим почувся тоненький і пронизливий голос:

— Що тут у вас робиться, га?! Знову распущеніє!..

Коцюбенко, не встаючи з місця, голосно сказав:

— Ніякого распущенія, товаришу Журибіда! Йдіть - но сюди та сідайте разом з нами!

— Що таке? — вереснув на всю хату і до столу підбіг щупленький, зарослий ріденькою рудою бородою, з маленькими очами, в сірій поліській свиті, вибійчаних штанях і в постолах з ремінними волоками, середнього зросту дядько.

Втягнувши голову в сухорляві плечі, він злісно, якось по злодійському, перебігав очами по наших лицях, заки не зупинився на мені.

— А це хто? — скрикнув.

— Це, товаришу Журибідо, мій давній приятель і революціонер. Він прийшов сюди, щоб допомогти нам...— почав був говорити Коцюбенко, але Журибіда перебив його:

— А хіба ми самі не можемо тут ради дати, чи що таке?!

— Виходить так, що не можемо! — спокійно сказав Коцюбенко. — Тут чим далі, тим збільшується робота...

Журибіда часто заморгав очами й поспішно спитався:

— Яка там ще робота?

— От прийшла від повітового комісаря така бумага, що тільки держись!..

— А що таке? — злякано метнувся він.

Коцюбенко встав і, повернувшись до Журибіди, голосно і врочисто вирік:

— Наказують нам негайно вибрати собі Воєнкома, який зараз-же взявся-б за впорядкування військових справ у волости...

— О, так це не жарт! — вражено промовив Журибіда.

— Совершенно, нуда! Дело сурозное! — озвався пяним голосом „начальник“.

Дідусь також хотів щось сказати, але закашлявся і тільки рукою махнув.

Коцюбенко відставив пляшки на бік, витягнув з пачки ґазет, що лежали коло нього, аркуш рижої бібули і діловито заговорив:

— Справа негайна, а пора пізня. Ми чекали вас, щоб зробити засідання, але вас не було. Отже сідайте на своє місце, та й почнемо радитися.

— Про що радитися? — трівожно спитався Журибіда.

— Як то про що? — спокійно сказав Коцюбенко. — Хібаж у нас мало

справ? Кажуж вам, що негайно треба вибрати Военкома.

Потім справа з лісом, розверстка хлібних лишків і реквізиція курей та полотна... Чи може ви думаете чекати, заки до нас не пришлють кого небудь з повітового Ревкому?..

— Крий нас, Боже! — скрикнув Журибіда. — Хіба ми самі не виберемо того... як його... того военка?..

— Ну, так чогож тоді й балакати? — сказав Коцюбенко. — Випийте чарку і сідайте!

— Я той... я согласний...

„Начальник“ запобігливо схопився з місця, налив повну шклянку самогону і подав Журибіді.

— Випийте, товаріщ Ревком!..

Журибіда випив до дна і, спотикаючись, поспішно заліз за стіл, взяв стільця і сів між мною та Коцюбенком. Спершись ліктями на стіл, він, як гусак, витягнув цікаво свою рудобороду маленьку голову і так завімів. „Начальник“ сів по другім боці стола, поруч півсонного дідуся і весь час чогось підморгував до мене. Раптом дідусь заворушився і встав на ноги.

— Ось що, товариші! — заговорив він. — На мій погляд вибірати того военка ми не маемо з кого. Добре сказати „военко“, але як він не на жарт

забере в свої руки силу, то тоді може бути кепсько... Як би ще так Постернака, то...

Закашлявся і сів на своє місце. Журибіда злісно глянув на нього і сказав:

— Ви не маєте права говорити, бо ви не член!

— Оттакої! — заперечяв дідусь. — Завжди говорив, а тепер не маю права! Як-же це так?

— А так, що ви буржуазам весь свій вік прослужили, а через те й не мішайтеся...

— А ти ніколи й путящим наймитом не був! — спалахнув дідусь.

Журибіда так і підскочив.

— Виведіть його зараз-же з хати! —верескнув до „начальника".

„Начальник" глянув спершу на мене, потім на Коцюбенка і, підвівшись з місця, взяв діда за руку.

— Ну, товаріщ-дєд! Марш отцудова! Довольно необразованность свою показивать.

Дідусь шарпнув руку до себе, схилився на стіл і байдуже промовив:

— Я кажу до діла, а як ви не хочете слухати, то я й сам піду від вас... Оце але, яке велике цабе, що аж страшно боятися!..

— Ну, годі вже, годі! — озвався Коцюбенко, який досі дивився і мовчав. — Я, товариші, цілком згоджуюсь з товаришем дідом тільки з тією ріжницею, що на мою думку товариша Журибіду можемо вибрати хоч би й зараз і то без усяких сумнівів...

— А почіму не міня?! — схопився з місця „начальник". — Яж челавєк военний і тєто дєло харашо знаю!..

— Военний та военний, а дурний як порожня бодня! — засміявся дідусь. — Тож як не є, а Журибіді ти в підметки не годишся..

— Марш отцудова, необразованность такая! — кинувся, як опечений, „начальник", але цьому заперечив уже сам Журибіда.

— Зостав! — сказав він до „начальника". — Я тут старший і я маю розпоряджуватися!..

„Начальник" став струнко.

— Віноват, но ви єщо не сказалі отставіть!.."

— Ну й „отставіть", чого там ще!.. Сідайте!.. А бути Военком я й сам не хочу... Тож Опродко — я, Бідко — я, Ривко — я, а тут ще й якийсь Военко!..

Коцюбенко запротестував:

— Тоді розвалиться вся наша справа! І Опродком і Бідком і Ревком остільки поважні звання, що обовязки

Военкома самі собою напрошуються до вас! Тут ні я, ні товариш Підкуйнога, ні ніхто инший з нашого села не зможе взяти на себе відповідальність праці Военкома. Я, наприклад, ледви справляюся з канцелярією, а товариш Підкуйнога з одною міліцією не може ради дати. Я вчився всього з книжок, товариш Підкуйнога весь час знаходився під чужою командою і все це взяте разом є ніщо в порівнанню з природним розумом і хистом, якими володієте ви!.. Отже, щоб як найкраще вийти нам з того становища, в якому ми опинилися тепер, ви, товаришу Журибідо, мусите стати Военком і тим самим прибрати до своїх рук у нашій волости всю адміністративну, громадську, політичну, господарську й військову владу і запровадити твердий режім і міцну дісціпліну, щоб усі знали й почували те, що свобода є свободою, життя — життям, праця — працею, а влада — владою... Ось як я розумію!..

Журибіда заворушився. Борідка його затряслася, вузенькі очі засвітилися якимись чудними вогниками і заікаючись, він став говорити:

— Еге, еге... Твердий режім... Значицця Военко... Я той... Соглашаюся, еге... Тільки той, як його... Той, що я робитиму?

Сказав і хитро подивився на нас. Коцюбенко тільки руками розвів:

— Як то що?..

Подумав трохи і додав:

— Співробітники ваші будуть усе робити, а ви тільки командуватимете... Бачили денебудь, як пишуть на машинці? — Тут притиснув, а там вискочила буква. Так і то. Треба тільки налагодити те все...

Журибіда аж в долоні сплеснув.

— А й справді! Як на машинці, егеж!.. Тут притиснув, а там вискочило...

Поклав на стіл обидві руки і став перебірати пальцями, роблячи вид, наче щось притискає ними. Далі скрутнув головою:

— Тільки... тільки як його притискати?.. — промовив пониженим голосом.

Та то я для прикладу згадав про машинку, а на ділі треба розуміти так, що коли схопив до своїх рук владу, так, значиться, тримай її... — сказав Коцюбенко.

— Егеж, схопив, так тримай... Нічого не зробиш...

— Так щож, товариші, так і записати, чи, може проголосуємо? — спитався Коцюбенко, звертаючись до всіх, що сиділи за столом.

— Мне кажіцца, што нада будіть

проголосовать. — важно промовив „начальник“.

— Проголосуйте, товаришу, хто за те, щоб ви були военкомом, так нехай піднесе в гору руку. — сказав до Журибіди Коцюбенко. Той метнувся і, якось соромливо, проказав:

— Хто за те, щоб я був военкомом, нехай піднесе в гору руку!

Всі, не виключаючи навіть дідуся, піднесли руки. Журибіда подивився-подивився і сказав:

— Три голоси, а я четвертий..,

Глянув на мене:

— А ви чому не голосуєте?

— Таж я тут тільки гість. — відповів я.

— Егеж, я того... забувся...— якось розтеряно промовив він.

Коцюбенко підсунув до себе шклянку, налив самогону і встав на ноги.

— А тепер, дорогий товаришу, дозвольте мені сердечно привітати вас! Хай вам Бог допоможе чесно й непохитно провадити свою працю і не забувати того, що всяка власть від Бога і все мусить робити по божому. За вас я цілком певний, бо ви чоловік справедливий і все будете робити так, як вам скаже ваше сумління. Вітаючи вас, пю за ваше здоровля!

В той час, як Коцюбенко виголошував свого тоста, Журибіда соромливо кліпав своїми маленькими очинятами,

наче йому плювали в лице. А коли той скінчив, він всміхнувся і захвилювався:

— Та я той... я нічого собі... спасибі вам... як сумління, егеж...

Але тут підвівся „начальник". Розгладив вуса, кашельнув і заговорив, як камінням посипав.

— Поздравіть і я могу, но толькі дольжон сказать вам здеся, што када ти власть какая нібудь, так імей від настоящій!..

— Про що це ви, товаришу? — цікаво запитався Коцюбенко.

— Пазвольте вислушать! — сказав на те „начальник". — січас наш товаріщ Журібеда стал начальством, да ещо й военним, а від у ніво совершенно простой і необразованний...

— Вибачайте! Я щось нічого не розумію. — озвавсь Журибіда.

— А вот я чічас скажу! — моргнув „начальник". — Как же так, што Опродком, Бедком, Ревком і Военком, а как самий обнакавенний мужик?.. По моему нада іметь начальственний від; а так нікто й слушаться не захочеть. Нада, штоб товаріщ Военком оделся как следуїть і поехал з поліцейскімі посмотреть по всей волості, штоб все віделі ево і понімалі кто управляїть.,.

Журибіда так і захопився. Встав на ноги, підняв у гору обидві руки і оглядаючи свої постоли з ремінними

волоками й вишиті червоною заполочю поли своєї свити, ніяково промовив:

— А й справді?.. Товариш правду каже!.. Якось воно не тее... Постернак, як був тільки одним старшиною, то куди краще виглядав, а яж той... Опродко, Бідко, Ривко і Воєнко...

— Ну, що там Постернак? — сказав Коцюбенко. — Глитай, куркуль, зволоч, дурень! Виж пролетарій і...

„Начальник" схопився з місця і крикнув:

— Так што по вашему нада такім і бить? А власть для чіво єму дана?.. По моєму нада так, штоб товаріщ воєнком обулся в харошія сапаґі із шпорамі, оделся в ґаліхве і хренч, повєсіл сібе коло пояса шашку і револьвера, на шапке красноармейськую звезду поставіл, тогда последній дурак будіть понімать, што єто настоящая власть і будєть єйо бояться і слушаться!..

Журибіда оглянувся на ліво — до мене, а потім на право — до Коцюбенка і, поспішаючись, заговорив:

— Еге, еге!.. Товариш правду каже... Як же так, справді, в оцій свиті?!..

Вдарився руками об поли і так занімів.

Коцюбенко знизав плечами, всміхнувся і поважно сказав:

— Щож, як хочете, так і одягайтеся! Тільки, де ви дістанете оце все? Цеж амуніція, а не що небудь!..

Журибіда тільки рота роззявив:

— А й справді!..

Але „начальник" заговорив знову:

— А власть для чіво? Ви толькі дайте мне пріказаніє, так я чічас достану всьо, што нада!..

— Ну, то й дістаньте! — просто сказав Журибіда.

Коцюбенко перебив:

— Почекайте! Цеж справа зовсім иншого порядку, а в нас-же засідання. Ми ще мусимо обговорити справу з лісом, розверсткою хлібних лишків, а також реквізицію курей та полотна...

— А по моєму, — озвався „начальник", — здеся нету чіво говоріть!.. Все єті вопроси может разрешіть своєю властю один толькі товарищ Журібєда!..

— Не розумію! — здивувався Коцюбенко. — Як можна вирішувати питання, зміст яких ще не відомий?.. Я, наприклад, хотів порушити справу з порубкою ліса. Ось приїхав мій старий товариш, сам добрий лісничий і я думав доручити йому догляд за лісом...

Почувши, що він мене зробив лісничим, мені аж моторошно стало. Правда, я любив ліс і часто ходив за білими конваліями, але про лісову справу мав стільки поняття, як про астрольоґію. Повернувшись по за плечима Журибіди, я шепнув:

— Слухайте, товаришу! Яж не лісничий!..

— Пусте! Шепнув він мені і голосно сказав: — Ну, так як-же, товариші?

— І нехай собі рубають на здоровля! — несподівано викрикнув Журибіда. — Що він мій, чи ваш, щоб його доглядати?.. Ліс обчественний і обчество рубає!..

— Так, то так, алеж він буде потрібний ще й для тих, що будуть після нас! — сказав Коцюбенко. Він буде потрібний ще й для дітей наших!..

— Другой тада вирастьоть! — упевнено сказав „начальник".

— А виросте! — промовив Журибіда. — Деж то видано, щоб на Полісю та не було лісу!..

— Ну, а як з розверсткою та реквізицією? Требаж установити якийсь порядок! Не можна далі так робити, як то робилося досі!..

— А што там разговорівать? — махнув рукою „начальник". — Разі не всьо равно?..

— А й справді!.. Що тут і говорити!.. — почав було казати Журибіда, але Коцюбенко сердито зауважив:

— Це, товаришу, чорт знає що! Невже ви думаєте, що ви маєте власть для того, аби нехтувати справами? Сказати по щирости, цього я від вас ніяк не сподівався!

— А ви тово... поосторожнеє... — прошипів „начальник". — Почему єто

ви всьо командуете, когда я тоже такой член, как і ви?..

— Чому я командую?! — обурився Коцюбенко. — Тому, що сам усе діло роблю!.. Чи подумали ви коли над тим, щоб так не було тут мене, то не булиб ви начальником міліції і членом ревкому, а товариш Журибіда також не був би тим, чим він є зараз?..

— Та заспокойтеся! — злякано сказав Журибіда. — Яж той... я нічого... що мені?..

„Начальник" схопився з місця і кинувся до нього:

— Ви, товаріщ Военком, вразумітельний челавек, но очінно согласітельний! Ви должни зделать так, штоб бил режим, штоб дісціпліна і послушаніе!..

— А й справді! — метнувся Журибіда. — А я той... я й забув якось!..

Коцюбенко мовчки, встав з-за столу і схвильовано заходив по хаті. Дідусь співчуваюче стежив за кождим його рухом і тихо приказував:

— І треба ото так сперечатися?. І треба ото так доказувати? Та ви плюньте на них, товаришу!

Коцюбенко раптово зупинився перед дідом і сказав:

— Не ваше діло, товаришу-діду, мішатися в справи начальства! Самі знаєм, що робим!..

Лице „начальника" розплилося в задовольняючу усмішку, а маленькі очі

Журибіди так і засвітилися. Обидва переглянулися по між собою.

— Дело, можно сказать, такое, што конешно нада билоб решіть вместе, но как нету времені, так почему ево ніззя поручіть товаріщу Журібеде, штоб он без лішніх разґаворов решіл своею властю?!.. — згідливо сказав „начальник".

— Еге, еге! — озвався й Журибіда. Чому не порішити своею властю?.. Яж так, щоб і вам було лекше!..

— Дякую! — буркнув Коцюбенко. Хай буде по вашому! Вирішайте собі своею властю, але тоді самі говоріть собі з тими, що приходять скаржитися на вас!..

— Чівож тут такого? — спитався „начальник". — Разі тето так трудно?

— Ну й говоріть! — відмахнувся рукою Коцюбенко.

— А ви не гнівайтеся! — сказав Журибіда. — Сідайте, краще, на своє місце та випємо ще по чарочці!...

— Дякую дуже! Ви вже краще дозвольте мені піти спати!

— Почему же енто так? — цікаво спитався „начальник". — Не здравіцца вам, што лі?...

— Нічого... — простягнув Коцюбенко. — Стомився... Голова болить... Час спочити трохи...

— Ще встигнете! — сказав Журибіда. — А миб того... як його... запилиб трохи... за моє здоровля, чи що...

— Я вже пив, як було треба, а тепер надобраніч!

— Ви вже йдете? — схопився Журибіда. — А як же я маю їхати на ту волость?...

— На мою думку, — сказав Коцюбенко, — ви повинні зробити парад міліції, а потім скликати скрізь мітінґи і...

— А що то таке оті мітінґи? — жваво спитався Журибіда.

— Собранія такія... — вмішався „начальник“.

— От вам товариш начальник скаже вже! — кивнув Коцюбенко головою на „начальника“.

„Начальник“ нахабно підняв голову.

— І раскажу, что мнє такоє!...

— Ех, дурню ти дурню! Що ти можеш розказати? — захитав дідусь головою. — Розсівся на панських стільцях, так думаєш, що й розумним став?..

— Мовчать, дєд! — гримнув „начальник“. — Када била война, то я єшо не на таких сідєл! Било вот так в Галіції заходіш в какой нібудь дом і садішся гдє тібє толькі пондравіцца і делаїш сібє, што толькі завгодно...

— Через теж воно так і кепсько тепер, що тільки ходили та сідали! — зітхнув дідусь.

— Ну, завтра будемо балакати! — сказав Коцюбенко. — А тепер годі!

Попрощавшись із Журибідою та Підкуйногою, він повернувся до мене.

— Ходіть зі мною! — сказав, йдучи до дверей.

— А чіво єму йті? Пускай здєся будєть! — сказав „начальник“.

— Еге, еге! Чого вам іти? — звернувся до мене й Журибіда.

Стараючись бути як мога лагіднійшим, я обережно став відмовлятися, але то нічого не помагало. І коли я попрощався з Журибідою і подав руку Підкуйнозі, то він, тримаючи мене за руку, швидко шепнув мені на вухо:

— Ви будьтє здєся, так ми вас замєсто єво ізбірьом!...

— Замість кого? — спитався я голосно, не розуміючи, що він хоче сказати.

Він почервонів, розсердився і сказав:

— Ну, как не жілаєте, так до свідания!...

Я вклонився і вийшов слідом за Коцюбенком. Він стояв на ґанку й замислено дивився на ясно визорене небо.

— Яка чудова ніч! — сказав я.

— Чудова, та не для нас! — промовив він. — Хіба такі люде, як от ми, мають час і змогу милуватися нею?...

Зійшли скрипучими східками з ґанку і подалися до школи. В селі було тихо, як у могилі, тільки десь далеко сумно й протяжно хтось кричав.

— На хуторі кричать — байдуже

промовив Коцюбенко. — Певне розбійники напали...

І вийшло якось так, що ми несвідомо приспішили свого ходу. Зараз-же за маленькою й низенькою, однобанною церковцею, повернули в провулочок і зупинилися перед невеличким сірим будиночком, над дверима якого висіла чорна таблиця з білим написом — „Народня школа".

V.

В маленькій, вимазаній білою глиною, кімнатці було тихо й затишно. Одним одне малесенькє віконце було завішене біленькою фіраночкою, в кутку стояв невеличкий столик з книжками, а над ним копія картини Ґвідо Рені „Христос у терновім вінку". Далі по стінах висіли картки українських письменників, видання „Союзу Визволення України", а між ними незмінні „Гагілки" і „Гість з Запоріжя".

— Сідайте і будьте як у себе в дома! — сказав він до мене, висунувши з під стола табуретку.

Я сів і став переглядати його книжки. Все старе й давно знайоме, але характерне для українського інтеліґента з народу. „Історія одного селянина" — Еркмана Шатріяна, „Боротьба за право" — Француза, „Ілюстрована історія" — Грушевського і тутже старе видання Леніна — „Письма о тактикѣ".

— Читаєте де що? — спитався я його.

— Де там у чорта читати?! — сказав він. — Самі бачили мою роботу!...

— А, так! Я дивуюся вам, як ви так можете?...

— Мушу, то й можу! По перше, як я вже казав, мене ніякий чорт тут не зачіпає, а по друге — я захищаю село від червоних грабунків...

— Ви захищаєте, а ваші товариші грабують...

— Не дуже!

— Яж сам бачив, як той „начальник“ поводився!

— Чорт його знає, що йому сталося?! — зітхнув Коцюбенко. — Ранійш він не був таким!...

— Мені здається, — сказав я, — що він завидує Журибіді... Ви стільки йому всяких назв надавали...

Коцюбенко замислився. Довго думав і ходив від ліжка до порога і від порога до ліжка, а потім підійшов до мене і зітхнув:

— Дійсно я не розрахував! Бачите, коли я давав йому всякі адміністративні назви, то передовсім мав на увазі його жадобу бути начальством і цілковиту нездалість начальствувати. Отже досі було так, що всі назви носив він, а ділом відав я, але тепер, боюся, щоб він не зазнався...

— А чому ви того Підкуйногу не зробили хоч яким небудь Опродкомом?

— Досить з нього того, що вже має!... Тож він і так уже в печінки всім вївся... Полотно „реквірує“, кури „реквірує“, самогон „реквірує“...

— А виб його прогнали!

— Куди вже там! Пізно тепер! Перше те, що його була вибрала громада, а друге — його молодший брат у повітовій чрезвичайці служить...

— Ну, так що з того?

— Нічого! Треба миритися, та й усе!

Затих і знов зачав ходити по хаті. Раптом пляснув себе по лобу долонею і сказав:

— Не я буду, коли я його не знищу!

Вийняв з кишені револьвера і любовно притис його до лиця.

— Найпевніший друг і товариш у наші часи! — сказав.

Сам не знаю, через що саме мені згадалися вірші якогось комуністичного поета про те, що на всяке насильство треба відповідати тільки насильством і я промовив:

— Мені здається, що цим ви нічого не зробите... Що з того, що ви знищите одного Підкуйногу, як навколо вас буде одна дика сила?... Лишіть ви цю всю гру і ходіть зі мною.

Його лице болюче зморщилося і він журно похитав головою.

— Нікуди я звідси не піду, бо цей куточок мій!...

Став лицем до образа Христа в терновім вінку і взяв мене за руку:

— Бачите цей образ? Коли я був на польському фронті, то знайшов його в розбитому костьолі. Ви подивіться ліпше і побачите дві маленькі дірочки від револьверних куль. Його московські салдати розстрілювали за те, що він не православний...

Він говорив якимсь чудним, надірваним, наче глухим голосом, а його лице весь час болюче здрігалося. Простягнув руку до образа і показав мені дві чорні цяточки: одна коло вуха, а друга в середині тернового вінка.

— Розстріляли й покинули, а я найшов його і носив з собою доти, доки не прийшов сюди. Тепер я його оправив, поставив над своїм столом і вирішив ні на крок не відступати від нього..

Я згадяв нашу зустріч у лісі, як він показував мені револьвер, і порівнюючи з даним моментом, подумав: „Коли не божевільний, так романтик...“ Але він, наче відгадав мої думки, повернувся до мене і сказав:

— Ви не думайте, що я божевільний, або лишне випив! Нічого подібного! Я тільки сучасний інтеліґент і такий як і ви, анархіст-індівідуаліст..

Кинув револьвер на стіл і дико засміявся:

— Одначе, так збожеволіти дуже легко!... Рушив з місця і збожеволів!..-

Я мовчки дивився в його незвичайно непорушні і незвичайно блискучі очі і відчував, як по спині проходили дрiжаки...

— Не бійтеся! — кивнув до мене головою. — Я не збожеволів і не збожеволію, а напевне піду до Постернака...

— А хто він такий? — спитався я.

— Тутешній чоловік і добрий господар... Був колись волосним старшиною, а ще перед приходом червоних — сільським головою...

— А деж він тепер?

— Пограбував його наш „начальник" зі своїми міліцейськими, а він розлютився і в повстанці пішов... Хоче помститись...

— Дивно мені! — сказав я. — Як тільки ви можете тут сидіти й потурати примхам усяких...

— Мовчіть! — різко спинив він мене. — Я тут сиджу, бо мушу сидіти...

Урочисто повернувся в куток і показав на образ Христа.

В той час вікно задзвеніло і здоровезний камінь, просвистівши коло мого вуха, вдарився об протилежну стіну кімнати. Свічка на столі затремтіла і згасла. Коцюбенко зігнувся і кинувся до дверей. Прочинив і крикнув:

— Гей, хто там?!...

Ніде нічого. Тільки одні жаби на болотах кричали, аж надривалися і чимсь страшним віяло з лісових нетрів.

— Бр... холодно як!... — промовив Коцюбенко і вистрілив. Голосна луна відкликнулася десь аж на болотах і знову стало тихо.

Він ще постояв так трохи і зачинив двері.

— І хтоб це міг бути?! — замислено промовив сам до себе. — Та цього я не подарую...

Я сидів на свому місці і щось чудне трівожило мою душу і заставляло забути і за довгу подорож і за страшну втому, від якої боліли кости й темніло в очах. В мізку, чим далі, тим більше зростало якесь незрозуміле напруження, яке затаєно чогось ждало й сподівалося.

Коли тут коло хати застугоніло і хтось з усієї сили шарпнув за двері

— Товаришу Коцюбенко, відчиніть! — почувся дріжучий, старечий голос.

— Неначе товариш-дід! — промовив Коцюбенко і кинувся до дверей.

— Хто там?

— Це я! Відчиняйте, Бога ради!...

— Засвітіть світло! — сказав він до мене, відчиняючи двері.

І при світлі свічки ми побачили блідого, як смерть, переляканого дідуся, сива голова якого була розкудовжена,

а крізь пірвану сорочку визирало худе й жовте старече тіло. Дріжучи, як у пропасниці, він говорив:

— От, нещастя!... От, біда!... Господи, спаси й помилуй!...

— Що сталося, діду?! — спитався Коцюбенко і лице його пополотніло.

— Ой, тікайте скорійше! — закашлявся дідусь. — Тікайте, бо вони сюди прийдуть!...

— Та кажіть-же нарешті, що там такого сталося?! — крикнув сердито Коцюбенко. — Куди тікати? Чого тікати? Хто сюди має прийти?...

Дідусь сів на ліжко й заплакав:

— Насилу вирвався... Чека хотіли зробити...

— Що таке? — здивувався Коцюбенко.

— Чека, кажу, хотіли зробити... — плакав далі дідусь. — Пан-отцеви вже зробили...

— Нічого не розумію... — розвів руками Коцюбенко і взяв дідуся за плече. — Кажіть-же!...

Дідусь витерся рукавом і схопивши його за руку, поспішаючись і заікаючись, почав говорити:

— Ото, як ви пішли, то вони ще пили й говорили про те, як треба їхати на волость. Журибіда хотів, щоб було так, як ви казали, з мітінґами, чи як його там, а Підкуйнога відмовляв його і казав, щоб він не слухався вас, бо ви

його обманюєте. Потім Підкуйнога приніс звідкись якусь стару шаблю й остроги і став його вбірати по военному...

— Як так? — спитався Коцюбенко. — Він-же у свиті!

— Отак, як бачите! Остроги причепили до постолів, а свиту підперезали поясом і повісили шаблю..

— І щож, Журибіда дав оце все зробити з собою?

— Він спершу відмовлявся, але як Підкуйнога приніс йому ще якогось широкого кашкета із звіздою, то він натягнув його на голову і ходив по хаті, приказуючи — ась, два... ась, два...

— Ну, щож далі? — нетерпеливо спитався Коцюбенко.

— Далі вони знов пили і знов говорили... Казали, що Журибіда повинен так їздити, як колись архирей, або губернатор, а Підкуйнога завтра рано має параду коло церкви зробити зі своїми міліцейськими...

Коцюбенко повернувся до мене:

— Як бачу тепер, ви казали правду!... Занадто я надавав йому отих звань усяких і от звихнувся мужик...

— Та ще й як звихнувся! — сказав дідусь. — Коли Підкуйнога сказав йому про параду, то він аж підскочив від радости і загаласував, щоб і благодарственний молебень також був. Підкуйнога казав, що піп може на це не згодитися,

але Журибіда вже й сам слухать нічого не хотів. Схопився, став бігати по хаті і кричати, щоб до нього зараз-же привели попа, а коло хати поставили варту...

— А щож Підкуйнога? — цікавився Коцюбенко.

— А що йому?! Він і радий метушитися, бо в тій метушні він тепер найстарший і робить, що йому самому хочеться...

— Щож він там таке робить?... — хвилювався Коцюбенко.

— Поставив спершу варту коло хати з обрізками в руках, а потім привели попа і сказали йому, щоб він відслужив у церкві молебствіе за здоровля Журибіди й за народню власть...

— Ха-ха-ха!...— несподівано, якось істерично зареготався Коцюбенко. — Так його, патлача такого, так!...

Дідусь залякано підвівся з ліжка і тихо сказав:

— Щож тут смішного, як вони його забили?!...

Коцюбенко так і завмер.

— Забили?! — ледви промовив. — За що?

Дідусь знову заплакав і, крізь плач, виривалися лише уривчаті фрази й окремі слова:

— Сказав, що не мають права приказувати... Сказав, що церква відділена... Журибіда став шарпати його за бороду

і кричати: „Тепер ти знаєш, що таке военко?"... Потім вони його повели в льох і.. і... і забили...

Вдарився кулаком в груди і заридав, як мала дитина.

— Я вибіг на вулицю і став кричати... Вони зловили... Тягнули в льох... Били... А я втік сюди... Вони зараз також прийдуть.. Вони хотіли ще ранійш, але через попа затрималися... Посилали одного міліцейського подивитися, що робите... Він був тут і казав, що тайну раду радите з Петлюрівцем...

— Деж той Петлюрівець? — скрикнув Коцюбенко.

— Це вони так на товариша кажуть... — показав дід на мене.

Трівога в моїй душі зросла до болю. Я встав на ноги і сказав:

— Нічого ви з ними не вдієте тепер, хоч самі створили їх! Ходім, ліпше!..

Коцюбенко махнув рукою.

— Заспокійтеся!... Щож далі, діду?...

— Вони казали, що ви хочете зробити переворот, що ви змовляєтеся, що ви з Постернаком за одно і хочуть зробити вам чека...

— А Военко для чого?

— Підкуйнога каже, що Военко для командування тільки, а все діло має робити він, бо в нього вся сила...

— Щож на це Журибіда?

— Той ходить тепер з острогами і радіє... Збірається ще хату Постерначці спалити...

Враз задзвонив дзвін.

Бом... бом... бом... — простогнав великий.

Бам... бам... бам... — затужив менший.

Ми схопилися й вибігли на двір. Небо над селом було червоне й рижий дим котився просто на церкву. На селі стояв глухий гомін, серед якого чувся несамовитий крик якоїсь жінки.

— Ось вам ваша сила! — несподівано вирвалося з моїх уст.

— Гасити треба, гасити! — дико крикнув до мене Коцюбенко і раптом зігнувся до землі. — Деж я тепер свого Христа сховаю?...

Коло церкви почувся якийсь крик і в провулку показався гурт темних постатей, які при світлі пожежі здавались страшними й загадковими. В передніх рядах юрби, було видно, йшов Підкуйнога, а поруч його Журибіда. Обидва вони сильно заточувалися й галасували:

— Ізмени не довжно бить! Нада знічтожіть ейо! — кричав Підкуйнога.

— Еге, еге!... Знищтожити, прокляту! — верещав Журибіда.

Побачили нас, вони зупинилися. З хвилину стояли мовчки, не рухаю-

чись з місця, а далі захвилювалися і всі разом посунули на нас.

Коцюбенко вихопив з кишені револьвер і став утікати. Я побіг разом з ним. Дідусь, у своїх білих штанах і сорочці, заметушився на одному місці і так потонув у юрбі.

Біжучи через городи, по яких котився густий дим пожежі, ми чули, як за нами сатаніла юрба і як кричав Підкуйнога:

— Бейте ево, старого чорта, бейте!... Пускай знаїть, как прідупріждать!...

Вибігли за село й кинулися просто в ліс. Глухий гомін дерев видався мені величнім співом чернечого хору в Печерськім Монастирі і я несвідомо майже, зупинився і став слухати. Крізь лісовий гомін долітали з села окремі викрики й хвилинами чулося жіноче голосіння. Однаково, як це не дивно, моя душа була цілком спокійна, а важка втома зборювала й хилила до долу.

— Добре булоб спочити тепер! — сказав я до Коцюбенка.

— Спочити?! — здивувався він. — А вони як?!...

— Хто вони? — спитався я.

— Начальник і Воєнко... — сказав Коцюбенко.

— Тож вони вбити вас хочуть!...

— Вбити?!... Гм... вбити, кажете?...

— А чогож ви тоді втікали?...

— Хто втікав?... Я не втікав!... — заговорив він якимсь чудним і непевним голосом. — То я так собі... так собі від Христа побіг...

Раптом сів на землю й заплакав:

— Так марнується сила... марнується сила... марнується сила...

Я нахилився до нього і став гладити його по голові.

— Заспокійтеся! Не треба так! Вставайте та ходім, бо тут можуть нас знайти!...

— Йдіть ви собі к чорту! — заскреготав до мене зубами. — Розумієте, — к чорту!...

— Алеж ми разом маємо йти! — пробував його вговорити.

— Чуєте, що я сказав?! — грізно підвів голову. — Йдіть собі і не перешкоджуйте мені бути тут на варті!...

— На якій варті?...

— Ліс тепер мій і я не дозволю його нищити!...

Я мовчки відступився від нього. Він пильно подивився на мене:

— Не вірите, га?... Не вірите?... Так зараз побачите!... Зараз побачите!... Інтеліґент!... Зволоч!... Анемія!... Плязмонія!... Анархіст!...

Миттю став рачки й вишкірив зуби:

— Гав!... Гав!... Гав!...

Я зрозумів усе й кинувся від нього. Біг так довго, заки не замерло в моїх

вухах оте божевільне „гав!“ й заки лісовий гомін не обгорнув мою душу мовчазним спокоєм. Тоді зупинився і побачив, що вже сходить сонце. В низу дерева були обгорнуті сизобілим серпанком легеньких туманів, а в горі були залиті червоним сяйвом літнього сонця. Якась дивна байдужість обгорнула мене і я спокійно ліг на траву й задивився на небо. Небо було синє, прозоре й чисте і, чомусь здавалося мені, що високі столітні сосни своїми осяйними верхами намагаються його підпалити, як Военком підпалив Постернакову хату, але воно не хотіло горіти, бо тоді мав би вже збожеволіти я... Лежав і бачив просто над своєю головою величезного вулика, коло якого чорною хмарою роїлися пчоли. Однаково це мене не цікавило й не захоплювало, тільки вже засипляючи, чув, як щось гомоніло: „А Поліщуки дуже дбайливі... тільки темні... дуже темні...“

Гу-у-у-у... Шу-у-у-у... — гуло наді мною моє рідне волинське Полісся...

2. липня 1921 р., м. Тернопіль.

2 гр 80к.